

**Adem
Istrefi**

**LËSHOMA HISEN
E
DIELLIT !
roman**

8JH-21
J83

Adem
Istrefi

ADRIAN
KALIBUR

LËSHOMA HISEN
E DIELLIT

roman

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

E THËNA E FILLIMIT

Nuk e di prej ç'sezone vjen ajo e thëna e plakave: «Mos raftë me u harrue»...

Nëna më thoshte se e ka dëgjuar për herë të parë në dimrin e zi të 1913-s.

Çdo dimër më tregonte për atë dimër. Për natë më tregonte dhe natë për natë më puthite.

Dhe ky roman është i saj.

Sikur të dinte të shkruante, sa romane do të kishte shkruar. Dhe patjetër ky do të ishte i pari. Dhe patjetër më mirë se unë do ta kishte shkruar.

Autori

Mbi këtë dhé e nën këtë qiell
dëgjoj murmurimet e erërave
dhe trokun e erërave...

«...Na shqiptarë jemi qillue...»,
lashtësisht thërret një këngë e
popullit.

Dhe më pastaj, dhe më pastaj:
«Për vend tonë jemi
tuj luftue.»

Si u peshoka kështu emri,
legjenda, drama dhe historia!

I. ISUF XHEMA I BARDHANIT

Mund të ishte edhe njëqind pa një kokërr, edhe njëqind e një plaku kokërrosh i Bardhanit. Isuf Xhema i thoshin. E ai thoshte për vete se ishte i biri i Xhemë Sadrisë të Sadri Bardhit, që njëqind e një vjeç vdiq në burgun e Stambollit. «Vdiq thonë... po ai s'mund të vdiste kollaj... asnji mashkull i shtëpisë sonë s'ka vdekë në shtrat. Thuej ma mirë e helmuen... thuej ma mirë e varën... Ymer Prizreni do të fliste ma mirë për të. Ai s'bante mbledhi a kuvend pa të. Fjalën e fundit ai e kishte. Po ku e ke Ymer Prizrenin... Ku e ke?!...» Dhe e varte kokën e zytohej në mendime. Ai i harruar e ne duke pritur të çelej. Mjekra edhe më e lëvarur. Përtej brezit i lëshohej. Si mjegull e si re e bardhë ngjante. Edhe sytë i përumbnin nën strehën e vetullave të kërlëshura. S'ia dallonim më. Na trembte mendimi (qoftë larg!) se mos krisi e iu këput pa i ndier teli i shpirtit dhe ndërroi jetë... aq i pajetë e i gurosur dukej në ato çaste... Po tash ishte mëngjes. Pleqtë i tremben natës. Nata i merr. Në të gdhirë, para ferkut të agut...

Mund të që edhe ndonjë zë i largët, i nëndheshëm, që ne s'e dëgjonim e që e thërriste. «Mjaft më, Isuf Xhema, mjaft më... boll ke jetuar, lëshojua vendin të tjerëve...

lëshoju gjumit... gjumi po të vjen... gjumi po të merr...
lëshoju... lëshoju...»

Dhe sikur s'donte t'u përgjigjej këtyre zërave. Befas zgjohej e gjallërohej. Gjallëroheshim edhe ne. Së pari lëvizte dorën e djathtë që i rrinte mbështetur mbi gju. Edhe ngadalshëm, edhe rrëmbimshëm e lëmonte mjekrën me të. Atëherë ia dallonin gojën që çelej pak me një nënqeshje e më pastaj sytë që i shtynin retë e vetullave, nënqeshnin e shndrinin edhe ata. Po kjo dorë lëshohej prapë mbi gju duke lëmuar qeleshen e bardhë. Gishtat e thatë flisnin e mërmërisnin diçka me atë qeleshe, bëheshin edhe më të gjatë e ngjanin si rrënjë të zbuluara lisi të moçëm, që duan t'u fshihen erërave e të ngjeshen prapë pas trangu.

Fill atëherë ia niste e i numëronte «faqet» e brezave... Aty ku e kishte lënë, te gjyshi i tij, Sadri Bardhi, pastaj vinte Bardh Alia, Ali Uka, Ukë Gjergji... Tri-dhjetë e tri «faqe» i shkonin brezat e numëruar, gjer-sa përpiqeshin në emrin Dardan. Më tej nuk i çonte. Po me pëllëmbën që ia mbulonte qeleshen mbi gju, sikur betohej, vikamë e nxirrte zërin:

«Qysh se asht kurdisë dynjaja jemi në Bardhan.»

Bardhani s'është shumë afër Pejës as shumë larg Gjakovës që të mos e bëjë tregun në të dyja këto qytete. Askush s'e mban mend me më tepër se treqind shtëpi. Të gjithë janë Berishë, të një fisi, të një vëllazërie e s'martohen ndërmjet tyre. Të gjitha fshatrat përreth lakmonin t'i martonin vajzat në Bardhan, se Bardhani bjeshkën e kishte afër, lumin mes për mes, shtatë mullinj me nga dy gurë që bluanin ditë e natë, me nga shtatë gurra krojet që t'i ngrinin buzët, me ara e livadhe gratçore e pemë që thyheshin degësh prej kokrrave. Kullat dy-trekatëshe të lidhura njëra pas tjetrës, sa, kur dilnin macet çative, harroheshin në lojën e kërcimit dhe s'dinin të ktheheshin më nga ishin nisur. Vetëm kulla e Isuf Xhemës dallonte pak prej të tjerave. Jo se ishte katërkatëshe, po se ishte në krye të fshatit e pak më në breg. Po kjo kullë ka rrumb tri

javë që i nxin çatia prej sorrave. Sa më shumë që i trembin, aq më shumë grumbullohen. Krrrokatja e tyre e ngjethi fshatin. Në mbrëmje krra-krrau, në mëngjes krra-krrau... nis e sos gjithë ditën krra-krrau... «Goja ju thaftë!» — mallkojnë plakat... S'janë të qetë as qentë, kuisin gjithë natën. Edhe kuajt i currojnë veshët e shpurdhin me këmbë. Macet s'i gjuajnë më minjtë, ikin prej tyre e veç mjaullijnë. «O zot, ç'asht kështu?!» — thonë plakat. «Në dorë tande, o zot! Ruejna, zot!» — luten ato. Po sa më shumë që luten, aq më shumë tremben fëmijët e s'i zë gjumi. U bënë shumë pula që këndojnë si gjel. Të gjithave ua presin kryet në cung. Të vrenjtur bëhen pleqtë kur shikojnë shpatullat. Dikush sheh vdekje. Dikush sheh luftë. Sheh kob një tjetër... tmerr... rrokullima... piskamë... kaun e zi që luan bishtin, tokën që cahet e del uji i zi e vrullon e valon dhe e mbyt gjithë fshatin, — e plotësojnë me ëndrrat e tyre plakat.

  Rumb tri javë gjithë fshati në këto ethe.

  Rumb tri javë që edhe Isuf Xhema është në hiekë. në cergën e vogël të odës së burrave. Tri javë që ka nisur udhën e varrit e dredhohet. Tri ditë e tri net që s'i hap sytë e s'jeo shenja jete. Vetëm në të rrallë ndonjë qime miekre që i zgjatet sipër jorganit gati deri te giuniët, lëviz si e mpirë. Duket se ende i rreh diku një damar.

  Rumb tri javë u bënë që e ruajnë kështu Isuf Xhemën meshkuit e shtëpisë dhe pleqtë e tjerë të Bardhanit. Që në të errur e gjer në të gdhirë pishalakët bëjnë dritë në oxhak. Pa u shuar njëri, ndizet tjetri. Kaq net kanë pritur e kanë menduar më pleqtë se për Isuf Xhemën ky ose ai pishalak do të ishte i fundit që bën dritë për të. Po janë ngutur. Edhe sonte duket se po nguten...

  Sapo u ndezën pishalakët e parë, as në gjysmë s'kanë shkuar e si murmurimë prej dheu se nga doli e rrëshqiti një zë i mundimshëm e lutës: Ujë.

  Dikush ngriti kryet nga tavani sikur të lëshohej

ndonjë rrëkezë uji mbi të, dikush i lëshoi sytë nga dera, një tjetër ia nguli rrëshirës së pishalakëve, dikush përdhe e të tjerë të hutuar, të habitur, të papërqëndruar e pak të frikësuar. Pastaj i lëshuan sytë të gjithë mbi të, te drita e flakëve që lëpihej në gojën e tij paksa të çelur. Pastaj i larguan sytë që aty dhe u panë ndër-mjet tyre.

— Foli?! — sikur pyeste vetveten, u çudit dikush.

— Foli, — pak më i çuditur, tha dikush tjetër.

— Foli, — tha pak më guximshëm e më i trimëruar një plak.

— Foli, — shpërthyen njëherazi të gjithë. Vetëm atëherë u përmendën e dikush solli një tas ujë.

— Jo me tas, jo me tas, — bërtiti një plak.

Dikush hoqi me të shpejtë shaminë nga brezi dhe me cepin e saj të njomur ia lagu buzët e shkruvuara.

Mbas çdo lagiejeje Isuf Xhemës sikur i vinte shpirti, sikur këndellej si ajo bima e vyshkur kur edhe prej një pike vese i harlis gjethet...

Po sytë ende s'po i hapte, vetëm gishtat i çaprapikte, sikur donte të kruante a të kapte diçka me ta.

Më në fund, mbyturazi foli prapë.

— Po vijnë...

— Kush?! — pyetën vetveten të habitur.

— Po vijnë... po vijnë, — tha prapë mbyturazi.

— Kush janë ata, babë? — e pyeti i biri, më i moçmi, Uka, që ishte më pranë tij.

— Janë harbue...

— Kush janë ata, babë?

— Mbana, moj tokë!...

— Babë!

— Janë harbue...

— Kush, babë?!

— Lëshona, moj tokë!

— Babë! Babë!

— E zezëdita, bir!

— Mos, bre babë!

— Si ia mbërrita kësaj dite...

— Mos, bre babë, mos fol qashtu!

— Mjerë ne të mjerët çka don me na gjetë...

Tash i çeli edhe sytë e ia rrotulloi odës. Si nëpër mjegull i dukeshin të gjithë. Pastaj ia nguli sytë Ukës e s'ia ndau. Uka mundohej t'i qeshte... ia lëmonte duart, ia lëmonte mjekrën. Po ai s'ia ndante, se s'ia ndante sytë. Një mundim të madh lexonte në ta. Uka më thellë ia hetonte një lot, një lot që s'mund ta mbyste.

— Po vijnë, Ukë, po vijnë...

— Ani, babë, le të vijnë.

Isuf Xhemës iu hakërryen sytë, iu drodhën buzët dhe iu mblodh diçka në fyt.

— Ndigjoj trokëllima kuajsh, Ukë! — foli i inatosur.

Uka e uli kryet e me bisht të syrit pa nga i biri, Bardhi.

— Ukë, ku janë pushkët?

— Gati i kemi, babë.

— Mule bre Ukë, mos i len të vijnë!

Uka pa nga Bardhi. Bardhi nga të bijtë që iu turrën pushkëve e u flugën jashtë...

* * *

Bardh Uka i Ukë Isufit thithte ngutas cigaren që po i mbarohej dhe ecte dhe më ngutas para të bijve. As vetë s'e dinte pse duhej ecur kështu e as s'kishte ç'tu thoshte atyre që e ndiqnin. Kishin kaluar kapërcyellin që i ndante nga trualli e i hidhte në udhën e madhe, që binte mes për mes Bardhanit e, po ta ndiqje pa dredhuar, të çonte fill e në Pejë. Po në Pejë s'kishte pse të shkonte, megjithëse kësaj udhe ishte nisur...

Dhe ishte natë. Dhe ishte ftohtë. Ftohtë i fundvjeshtës që është në prag të dimrit. Një erë ngrice kuiste degëve të pemëve. Toka edhe më e ngrirë. Qielli i murrëtyer që herë e nxirrte, herë e fshihte hënën e ngrënë. Edhe ajo dukej si e mërdhirë e që ngutej për diku, ndonëse nata s'kishte shumë që i rrihte krahët e zinj.

«Ku po na çon kështu, babë?» — mendonin të bijtë.

«Po babaloku, ç'tha ashtu në atë kllapi? Babaloku... babaloku... Sikur t'i ketë folur në vesh vetë zoti... a thua flet zoti?! — mendonin e pyesnin vetveten, të bijtë. «Jo ebu, mjekrën sa të babalokut s'duhet ta ketë?! Si s'e kemi pyetë, ndonjëherë babalokun? Aiiih, ç'muhalife po flasim edhe ne!» — thoshin me vete ata.

Dhe ecnin që të tre mbas të atit. Ishin pothuajse binjakë. Vetëm nga një vit kishin ndërmjet. Edhe emrat i kishin të ngjashëm. Njëri Deli, tjetri Sali e tjetri Ali. Ec e mos i ngatërroje, kur i ngatërronte i ati e jo më babaloku e jo më fshati.

Në një bërryl, pa genë ndarë shumë nga fshati, befás u shfaq një kalorës me kalë për dore. Ndaloi i trembur e i kërcyer Bardhi dhe ndaluan edhe të bijtë me pushkët ngrehur. Derisa u dëgjua një «hej» dhe më pas një «hej» tjetër si përgjigje zgjati një shtangie e një hije e panjohur pritjeje se ç'po ndodh...

Pastaj, «pa ti je, Bardh, a?» Dhe «pa ti, Ramë, je a?». — Atëherë tërrfati dhe kali e të dy palët u afruan. Kali shkumëzonte e avullonte prej rendjes. Kalorësi drithëronte i tëri. Diçka. Ëdshi të belbëzonte e i mbeti nëpër dhëmbë.

«Prej kah kështu, o Ramë?» — e theu ngurrimin Bardhi.

Rama, sikur donte t'i thoshte «çka po të duhet ajo punë», ia ktheu:

— Sylë Rexha veç që s'ia ka mbërritë... «Qyre... Sylë Rexha!... Sylë Rexha!» — e iu picërruan sytë...

— Kurrë më në shteg s'e ke pasë.

— Hajt, Ramë, hajt! — e luhati me inat dorën dhe përsëri tha: — Sylë Rexha! — po jo që ta dëgjonte kush tjetër.

Rama i kërceu kalit në shpinë e ia mbathi. Pa u shkundur mirë troku i tij, si në të shpurdhur e jo në rendje, ndjeu nëpër veshë një trokëllimë zvarritëse të një kali që ia afronte era.